

JĘZYKOZNAWSTWO

Ірина Нечитайло

Київський національний лінгвістичний університет

**УКРАЇНСЬКІ ПРАМОВНІ ДІАЛЕКТИЗМИ
В ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ****Ukrainian Protolinguistic Dialectisms in the Indo-European Retrospective**

ABSTRACT: The article is devoted to a semantic evolution of the Proto-Slavic dialects of Ukrainian and their correlates in other Indo-European languages. The purpose of this article is to study their semantic transformations from Proto-Indo-European times to the present. The article identifies their Indo-European and Slavic preforms, corrects those of them presented in the etymological literature; examines the types of semantic transformations of Proto-Slavic dialects on the axis of Proto-Indo-European language – Proto-Slavic language – from which ancient and modern Slavic languages and dialects are established; outlined are the dialectal zones of concentration for these lingual reflexes.

KEYWORDS: Proto-Slavic dialectism, etymology, Proto-Indo-European roots, semantic derivation, isoglosses

Вступні зауваги. Постановка проблеми

За останні кілька десятиліть слов'янська етимологія виявляла підвищену увагу до діалектологічної проблематики, успішне поєднання поняттєвого апарату діалектології та лінгвогеографії, завдяки чому у славистиці сформувався напрямок – праслов'янська діалектологія (Олег Миколайович Трубачов, Жанна Жанівна Варбот, Тетяна Іванівна Вендіна, Любов Вікторівна Куркіна, Анатолій Федорович Журавльов, Валентина Антонівна Меркулова, Галина Петрівна Клепікова та ін.). Її знахідки стали діагностично цінними при визначенні слов'янської прабатьківщини, реконструкції рухливого та дискретного праслов'янського

мовного ареалу, а також при відтворенні міграційних потоків праслов'янських етносів.

На цьому дослідницькому тлі особливо значущим виглядає опанування своєрідних відголосків епохи слов'янської мовної спільності – **праслов'янських діалектизмів**, які можна визначити як рефлексії діалектів праслов'янської мови, що успадкували від прамовної доби основні фонетичні, морфологічні та семантичні риси¹.

Із часу постулювання О.М. Трубачовим праслов'янського діалектизму здійснено масштабні дослідження цього феномена: на прикладі аналізу праслов'янських діалектизмів російської, української, білоруської та нижньолужицької мов продемонстровано методи роботи з цією лексикою; позначено словенсько-сербсько-хорватсько-українсько-білоруські, нижньолужицько-українські (білоруські), лужицько-сербсько-хорватські та балто-слов'янські ізолекси праслов'янських діалектизмів²; розглянуто лексико-словотвірні та фонетико-граматичні аспекти цієї проблеми на загальнослов'янському³ та південно-західнослов'янському⁴ рівнях; значно поповнилася база праслов'янських діалектизмів⁵; проаналізовано семантико-словотвірні й ареальні особливості праслов'янських діалектизмів-девербативів⁶; розроблено типологію прамовних рефлексів та ареалів їхньої локалізації⁷.

¹ О.Н. Трубачев, *Регионализмы русской лексики на фоне учения о праславянском лексическом диалектизме*, [в:] *Русская региональная лексика XI-XVII вв.*, Москва 1987, с. 17-28.

² Там само; О.Н. Трубачев, *О праславянских лексических диалектизмах сербо-лужицких языков*, [в:] *Сербо-лужицкий лингвистический сборник*, Москва 1963, с. 154-172; О.Н. Трубачев, *Праславянское лексическое наследие и древнерусская лексика дописьменного периода*, [в:] *Этимология. 1991-1993*, Москва 1994, с. 3-27.

³ Т.И. Вендина, *К проблеме центрального и маргинального ареалов Славии*, «Вопросы языкознания» 1997, № 2, с. 71-76; Т.И. Вендина, *Общеславянский лингвистический атлас и лингвистическая география*, [в:] *Славянское языкознание. XII Международный съезд славистов: Доклады российской делегации*, Москва 1998, с. 11-55.

⁴ Л.В. Куркина, *Лексика как источник реконструкции динамики диалектных отношений на карте праславянского языка*, [в:] *О семиотике и ее исследователе: Памяти Маргариты Ивановны Лекомцевой*, Тарту 2019, с. 42-60; Л.В. Куркина, *Славянское слово во времени и пространстве*, Москва 2021.

⁵ В.В. Мартынов, *Семантические архаизмы на южнославянской языковой периферии*, [в:] *Ареальные исследования в языкознании и этнографии*, Ленинград 1977, с. 180-185; Т.О. Черниш, *Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні*, Київ 2003.

⁶ І.М. Нечитайло, *Історія і типологія праслов'янських девербативів*, Київ 2011.

⁷ Ж.Ж. Варбот, *Праславянские диалектизмы, гапаксы славянских языков и относительная хронология лексики реконструируемого праславянского лексического фонда*, [в:] *Славянское языкознание. Доклады российской делегации. XVI Международный съезд славистов*, Москва 2018, с. 35-40; Ж.Ж. Варбот, *Русские диалектные дополнения к праславянским реконструкциям и этимологиям*, [в:] *Dzieje Słowian w świetle leksyki. Pamięci Profesora Franciszka Ślawnickiego*, Kraków 2002, s. 205-208.

Головним практичним завданням у сфері праслов'янського діалектизму етимологи вважають поглиблений пошук витоків прамовних локалізмів, встановлення закономірностей їхніх семантичних перетворень на осі **праіндоєвропейська мова – праслов'янська мова – сучасні слов'янські мови та діалекти**, всебічне опрацювання ізолекс у всіх можливих аспектах, необхідність подальшої деталізації слов'яно-позаслов'янських кореляцій цих прамовних ексклюзивів.

Об'єкт і мета дослідження

Об'єктом нашого дослідження обрано праслов'янські діалектизми, які належать лише українській мові або мають відповідники за її межами. **Мета** цієї статті полягає у дослідженні їхніх семантичних перетворень від праіндоєвропейської пори до сьогодення. Для досягнення поставленої мети заплановано скласти корпус праслов'янських діалектизмів, представлених в українській мові, виявити відповідні лексеми інших слов'янських та неслов'янських мов; визначити їхні індоєвропейські та слов'янські праформи, за необхідності скоректувавши ті з них, що представлено в етимологічній літературі; продемонструвати найбільш типові випадки семантичних трансформацій праслов'янських діалектизмів на осі **праіндоєвропейська мова – праслов'янська мова – давні й сучасні слов'янські мови та діалекти**; окреслити характерні зони концентрації цих прамовних рефлексів.

Вивчення зазначеної лексичної мікросистеми слов'янських мов здійснюється за **комплексною методикою**, що об'єднує семантико-словотвірний, етимологічний і лінгвогеографічний аспекти дослідження. Запропонований у праці підхід забезпечує виявлення діахронічних характеристик, суттєвих для ретроспективного вивчення праслов'янських діалектизмів. Основний метод – порівняльно-історичний, за допомогою якого простежено діахронічну еволюцію праслов'янських діалектизмів та встановлено основні закономірності формування їхньої сучасної семантики. Динамічний підхід до вивчення зазначеного пласта лексики дозволяє простежити еволюцію праслов'янських, виявити специфіку відбиття у тому чи іншому праслов'янському діалектному масиві позалінгвальної дійсності.

Виклад основного матеріалу

Концепція нашого вивчення праслов'янських діалектизмів української мови полягає у встановленні їхніх семантико-словотвірних особливостей. На **першому етапі** дослідження зібрано та класифіковано праслов'янські діалектизми за територіальними ознаками; на **другому етапі** з'ясовано та уточнено їхні праіндоєвропейські та праслов'янські корені; на **третьому етапі** опрацьовано види значеннєвих модифікацій, а на **четвертому** – скоректовано місцезнаходження праслов'янських діалектизмів української мови та співвідносних з ними лексем всередині та за межами *Terra Slavia*.

Праслов'янські діалектизми, притаманні українській мові, мають особливий характер. Специфіка цієї групи лексики полягає у складі мотивуючих праіндоевропейських основ та у напрямках їхнього семантичного розвитку.

Значну цінність являють собою праслов'янські рефлексі, представлені **виключно в українській мові**. До таких належить, наприклад, зафіксоване в полтавських говірках **несів** 'не засіяна через недогляд частина поля' – відображення праслов'янського **nesěvъ*, складеного з префікса **ne-* та **sěvъ*, похідного від індоєвроп. **sē(i)-* / **sī-*⁸. В основі нашого семантичного аналізу лежить уявлення про значеннєву структуру дієслова як сукупність не лише елементів дії, але й потенційних супутніх ознак («суб'єкт», «об'єкт», «місце», «інструмент», «результат» дії)⁹, які в процесі утворення віддієслівних назв актуалізуються та формують значення нового слова. Наприклад, семантичне перетворення праоснови **sē(i)-* / **sī-* 'сіяти' здійснилося відповідно до формули «дія > об'єкт дії», позаяк у ній актуалізувався елемент значення «об'єкт» ('те, що засіяно').

Староукраїнський ексклюзив **крягъ** 'кряж' від гіпотетичного праслов'янськ. **kręg-* 'зігнути' (< 'кругле'), пов'язаний чергуванням голосних із праслов'янськ. **krōgъ* < **krong-* 'круг', спочатку означав 'округле підвищення, оточене низиною чи водою'. З огляду на те, що його праіндоевропейським витоком є **kreng-* / **krongh-*, похідний від **kert-*, **kerət-*, **krāt-*, (**(s)ker-*) 'крутити, вигинати', праслов'янськ. **kręgъ* – наслідок семантичного перетворення за напрямом 'дія > об'єкт дії'. Серед інших індоєвропейських мов з ним споріднені германськ. **hringa-* 'кільце', давньоісландськ. *hringr* 'обручка', нововерхньонім. *Ring* 'кільце'¹⁰.

Збережений в українському гідронімі **Обитік** (назві річки басейну Сіверського Дінця) праслов'янськ. **obitokъ* являє собою іменне складання **obi* й **tokъ*, співвідносне з **obtekt*'і. За спільним походженням від праіндоевропейськ. **tek-*,

⁸ *Етимологічний словник української мови*, т. 5, Київ 2006, с. 259 (далі – *ЕСУМ*); *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*, вып. 25, Москва 1999, с. 14 (далі – *ЭССЯ*); М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, т. III, Москва 1987, с. 615; V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, s. 445; P. Skok, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 3, Zagreb 1973, s. 230-231; H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, Bautzen 1978, S. 1394-1395; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, B. 2, ed. by Julius Pokorny, Berlin 1927 (reprint 1973), S. 459.

⁹ Е.С. Кубрякова, *Глаголы действия через их когнитивные характеристики*, [в:] *Логический анализ языка. Модели действия*, Москва 1992, с. 87.

¹⁰ *ЕСУМ*, т. 3, с. 115; *ЭССЯ*, т. 12, с. 142; *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.*, вип. 15, Львів 2010; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. II, с. 385, 391; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, z. III, Kraków 1983, s. 72-74; H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch...*, S. 684; V. Machek, *Etymologický slovník...*, S. 238; P. Skok, *Etimološki rječnik...*, knj. 2, s. 213-214; F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, kn. 2, Ljubljana 1982, s. 97-98; *Български етимологичен речник*, съст. В.И. Георгиев и др., т. 3, София 2012, с. 38-39 (далі – *БЕР*); Walde A., *Vergleichendes Wörterbuch...*, S. 568.

*tekw- ‘бігти’ йому може відповідати білоруський діалектний (західнополіський) апелятив **обыток** ‘річковий острів’¹¹. Український віддієслівний рефлекс тут демонструє суб’єкту, а білоруський – об’єкту назву, оскільки позначає частину суходолу, яку обминає потік. Вважаємо, що ізоглоса, яка об’єднує ці діалектизми, у західній частині може торкатися як білоруських, так і українських говірок, зосереджених у Західному Поліссі.

Як фрагмент широкого праслов’янського матеріалу розглядається праслов’янськ. *lěť, помічений в українській мові як діал. **літь** ‘статевий потяг (у корів); тічка’, і є, ймовірно, похідним від праіндоєвропейськ. *lē- ‘ослабнути, зменшитися, полегшати, відпустити’ або *lēi- / lēi- ‘лити, текти’ (спочатку для позначення періоду дощів). Корелятами цього діалектизму є германські (ісландськ. *Lóða* < *lōþan*- ‘пристрасний, який перебуває в тічці’) та кельтські (середньоірландськ. *láth* ‘тічка’, кімрськ. *llawd* ‘тс.’) споріднені форми¹².

Віддієслівного характеру набув праслов’янський діалектизм *nenatyljъ – прикметник із запереченням *ne від незбереженого дієслова *na-tyletі, мотивованого праіндоєвропейським *tel- ((s)tel-) ‘тихий’, а також ‘бути нерухомим’. Його континуант українськ. **ненатлий** ‘ненаситний’ порівнюють з литовськ. *tilti* ‘стихати, замовкати, nu-tilti ‘замовкнути, стихнути’¹³.

Знайшли поширення в українських діалектах і діалектизми-омоніми **жень**¹ та **жень**². Українськ. діал. **жень**¹ ‘те, що зжате’ (об’єктна назва) можна вважати рефлексом праслов’янськ. *žēnъ – девербатива праслов’янськ. *žęti, *žьnъ, який виводять з праіндоєвропейськ. *guhen- (*g^when-) ‘бити’ (того ж, що, на думку Фр. Славського, мотивував і праслов’янськ. *gъnati)¹⁴.

Етимологічно омонімічні йому українськ. діал. **жень**², **жинь** ‘драбина для вилізання на дерева для видобування меду’, а також російськ. нижньгородськ., костромськ. **жень**¹ ‘бортницький ремінь’, ‘драбини, ремені для видобування меду’, ‘мотузка з петлею, за допомогою якої бджоларі лазять по деревах, щоб дістати мед диких бджіл’, ймовірно, можна вивести з праслов’янськ. *žēnъ – девербатива праслов’янськ. *žęti, *žьnъ ‘жати, жму’ (< праіндоєвропейськ.

¹¹ ЕСУМ, т. 5, с. 536-537; ЭССЯ, т. 27, с. 96; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 715.

¹² ЕСУМ, т. 3, с. 272, 247; ЭССЯ, т. 15, с. 20-21; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. II, с. 489, 504; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. IV, s. 76-77, 248; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 265; H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch...*, S. 808-809; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 2, s. 309-310; F. Bezlaj, *Etimoloski slovar...*, t. II, s. 245; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 2, S. 392.

¹³ ЕСУМ, т. 5, с. 593; ЭССЯ, т. 24, с. 172; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. 4, с. 71; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 530; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 3, s. 479-480; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 742.

¹⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови, Київ 2005, с. 366; ЕСУМ, т. 2, с. 188-189; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. 2, с. 36, 47, 60; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. I, s. 299; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 595; БЕР, т. 1, s. 565-566; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 3, s. 678; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 679.

*gem- ‘охоплювати, стискати’). Серед балтійських мов з ними споріднені литовськ. *geņys* ‘мотузяна драбина’, поряд із *geinys*, латиськ. *dzenis, dzeinis* ‘тс.’ із семантикою зняття дії¹⁵.

Не знайдено чіткого поділу для поширення дієслівних рефлексів прамовних діалектизмів, зафіксованих у зонах межування з білоруськими та російськими говірками. Так, в українській мові відмічено рефлекс праслов'янськ. **nalgati* як результат складання префікса **na-* з дієсловом **ligati* (< праіндоєвропейськ. **leig-*, **leiġ* ‘в'язати’) – **налигати** ‘накинути мотузку на роги (бика, корови)’. В східнослов'янському ареалі зустрічаються діалектизми російськ. кубанськ. **налыгать** ‘одягати на биків налигач (повід) або прив'язувати мотузкою за роги биків, корів та ін.’ і білоруськ. турівськ. **налыгаць** ‘нанизати; (мотузкою, шворкою) прив'язати, нав'язати; натягувати’, але, судячи з їхнього кореневого вокалізму, а також враховуючи українське походження кубанських говірок, ці лексеми запозичено з української мови¹⁶.

Тут доречно пригадати українськ. **лигати** ‘накидати мотузку на роги вола’, **лигатися** ‘сходитися з кимось, зв'язуватися, з'єднуватися’, білоруськ. **лыгаць** ‘нанизувати; зв'язувати; начеплювати мотузку на роги худобі’ (можливо, запозичене з української мови), які виводяться з праслов'янськ. **ligati*. Його кореляти спостерігаємо у латинськ. *ligo, ligare*, албанськ. *lith* ‘зв'язувати, переперезувати’, *lidhe* ‘зв'язок, пута’. Для них спільною вихідною праформою вважається праіндоєвроп. **leig-*, **leiġ-* ‘в'язати’¹⁷.

Серед прамовних рефлексів в українських та білоруських діалектах трапляються також дієслова стану, як, наприклад, виключно східнослов'янські континуанти праслов'янськ. **nydēti* / **nyditi*: українськ. **нидіти, нидію** ‘животіти, знемагати, нудьгувати’, ‘слабшати’, (рідкісн.) ‘жалітися, нити’, полтавськ. **нидіти** ‘томитися, знемагати, виснажуватися’, буковинськ. ‘танути, в'янути (про рослину)’, якому відповідають білоруськ. північно-західн. **ныдзіць** ‘нудити, нити, боліти’, турівськ. ‘клянчити; задихатися (без кисню)’, гродненськ. ‘капризувати’. Українські етимологи вважають **nydēti* / **nyditi* похідними від праслов'янськ. **nyti* ‘хиріти, нидіти’, пов'язаного з **nav̥* ‘мрець; смерть’, спорідненого з латиськ. *nāvēt* ‘умертвляти’, литовськ. *pūvyti* ‘тс.’, грецьк. *νενευκέσαι* ‘помирати’, що, врешті, сягають праіндоєвропейськ. **nāḡ-*, **nəḡ-*, **nū* ‘мучити; стомлювати(ся)’. Насмілимося стверджувати, що білоруські відповідники цього

¹⁵ ЕСУМ, т. 2, с. 188-189, 193; *Словарь русских народных говоров*, вып. 9, Ленинград 1972, с.129; ЕСУМ, т. 2, с. 189, 193; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. 1, с. 419; т. 2, с. 36, 59; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 595; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 3, s. 678-679; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 572.

¹⁶ ЕСУМ, т. 3, с. 229-230; ЭССЯ, т. 22, с. 168-169; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. 2, с. 494; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. IV, s. 252; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 2, S. 400.

¹⁷ ЕСУМ, т. 3, с. 229-230; ЭССЯ, т. 15, с. 87; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. 2, с. 494; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. IV, s. 252; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 2, S. 400.

рефлексу займають території, історично заселені також носіями українських говірок¹⁸.

Продовжимо розгляд праслов'янських діалектизмів української мови лексемами, що мають відповідники зі значенням суб'єкта дії, у східнослов'янському ареалі. Зафіксоване на Закарпатті та в житомирському Поліссі **гук** 'стрілка цибулі', 'свиняче рило', а також білоруськ. **гук** '(великий) паросток, пагін', 'невелика гілка' і російськ. північн. **гук** 'мис, що видається вузькою смугою в море, озеро, річку' визначаються як рефлекси праслов'янськ. *gukъ (спорідненого з *guъ, *guža) – суфіксального похідного з праіндоєвропейськ. *geu- 'гнути; схиляти, кривити, робити опуклим'¹⁹. Ізогlossen, що пов'язує ці лексеми, має переривчастий характер і спрямована на захід – північний схід європейської частини східнослов'янського ареалу.

Відад'єктивне утворення праслов'янськ. *zolz / *zola відображено в українськ. закарпатськ. **зола** 'холодний вологий вітер восени чи навесні' та в білоруськ. **золь** 'сира, волога погода', діалектн. **зала**, **залша** 'тс.', що сформували українсько-білоруську ізогlossenу. Її компоненти зіставляються з німецьк. kühl 'прохолодний', латинськ. gelū 'холод, мороз'. Праіндоєвропейським витоком цього діалектизма вважають *gel(ə)- 'холод, холодно, замерзати'²⁰.

Розглянемо рефлекс праіндоєвропейськ. *mezg- 'в'язати' > праслов'янськ. *mězguъ, який належить українським та російським говіркам: це українськ. **мизгир**, **мизгир** 'тарантул, Lycosa singoriensis' та російськ. вологодськ, в'ятськ., пермськ., кузбаськ. **мизгирь**, пов'язані чергуванням кореневого голосного з новгородськ. **мазгарь** 'павук' (< праслов'янськ. *mazgarъ). Їх вважають спорідненими з литовськ. mezgù, mėgsti 'зав'язувати, в'язати', латиськ. māzgas, mazgs 'вузол', давньовірхньонімецьк. māsca 'петля', давньоісландськ. mǫskvi, прагерманськ. *mēscō²¹. Якщо у східнослов'янському ареалі віддієслівні назви позначають суб'єкт дії, германські та балтійські відповідники є об'єктними назвами.

Прикладом назви об'єкта дії є ускладнений суфіксом -ѣжа девербатив праслов. *ѣса, що походить від основи незасвідченого дієслова ранньопраслов'янськ. *ѣkt'i 'гнути, згинати, скласти петлею, кільцем', яке фахівці виводять з праіндоєвропейськ. *ank- 'гнути'. Семантично до *ѣса є близьким литовськ. ānka 'петля', 'мережа'²².

¹⁸ ЕСУМ, т. 4, с. 85, 91, 116, 12; ЭССЯ, т. 26, с. 55-56, 66-67; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. II, с. 92, 35; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 330; F. Bezlaj, *Etimoloski slovar...*, т. II, s. 216; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 2, S. 316.

¹⁹ ЕСУМ, т. 1, с. 505, 511; ЭССЯ, т. 7, с. 169, 224; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. 1, с. 422-423; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, т. I, s. 281; БЕР, т. I, с. 281; J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, B. 1, S. 555.

²⁰ ЕСУМ, т. 2, с. 275; ЭССЯ, т. 31, с. 209; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 2, S. 301.

²¹ ЕСУМ, т. 3, с. 458; ЭССЯ, т. 18, с. 228-229; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. II, с. 619-620; J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches...*, B. 1, S. 746.

²² ЕСУМ, т. 6, с. 564-565; ЭССЯ, т. 6, с. 61; И.И. Срезневский, *Материалы для словаря древнерусского языка*, т. 3, Санкт-Петербург 1912, с. 1675; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. IV, с. 571; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 60.

Поле фіксації *ѣса – у діалектах східнослов'янських мов: українськ. діал. **јача́** ‘отвір у жорнах, в яке сиплють зерно’ (поліськ.), староруськ. **ча́** ‘зв'язок, скріплення’ (XV ст.), російськ. **яча́** ‘вічко, отвір’ (псковськ.). Отже, спільним елементом для всіх значень є ‘отвір як один з багатьох інших’, а значення ‘зв'язок’ можна віднести до більш пізніх семантичних похідних, засвідчених у поліських говірках української мови.

Праїндоевропейськ. *leik²³ – ‘залишати’ мотивував праслов'янськ. *līxь ‘який залишається, зайвий’ за напрямком: *leik-so > *līše (порівняльний ступінь середнього роду) > *līšenь (> **лише не**); що відбилося у російськ. олонецьк., петрозаводськ. **лишень** ‘тільки що, зараз; ледь, лише’ та в українськ. **лишень** ‘тс.’²³.

Переривчасту українсько-російську ізоглосу утворюють рефлексії праслов'янськ. *orběti – дієслова стану, похідного від типової східнослов'янської основи *orbъ, пізніше витісненої церковнослов'янізмом. Праформа *orběti сягає, на думку Юліуса Покорного, праїндоевропейського кореня *orbho- з комплексним значенням ‘сирота, слуга; робота’. У староруській мові це **робѣти** (XVII ст.) ‘відчувати невпевненість у собі, втратити бадьорість, боятися’, російськ. **робеть** ‘відчувати страх від невпевненості в собі’, діал. **робеть** ‘стосовно плодів дерев: хворіти, страждати’, українськ. полтавськ. **рябіти** ‘боятися’²⁴.

Найбільша з лексико-семантичних груп праслов'янських діалектизмів, що відобразилися в усіх трьох сучасних східнослов'янських мовах, – назви предметів ремісничо-побутової культури – складається з девербативів, утворених від основ дієслів фізичного впливу. Так, праслов. *melъna, первинно ад'єктивне похідне із суфіксом -ъn- від дієслова праслов. *melti (< праїндоевропейськ. *mel- / *mol- ‘молоти, розтирати’), піддане субстантивації. Його значення еволюція частково завершилася ще за праслов'янської доби і в цьому стані збереглася у зонах архаїки східнослов'янських мов: російськ. діал. **мельна́** ‘млин’ (псковськ.), **мѣльня** ‘млин, млинок’, українськ. сумськ., чернігівськ. **Мѣльня** (**Мелень**), назва притоку р. Сейм, білоруськ. північно-західн. **мѣльня** ‘невелика кладка снопів’²⁵. Очевидно, що найбільш давніми слід вважати значення ‘знаряддя дії’ псковського діалекту російської мови та ‘об'єкт дії’ північно-західної

²³ ЕСУМ, т. 3, с. 249, 252-253; *Словарь русских...*, 1981, т. 17, с. 91; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. II, с. 505; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. IV, s. 237-239; H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch...*, S. 843; БЕР, т. III, с. 435-436; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 2, s. 294-295; F. Bezlaž, *Etimoloski slovar...*, t. II, s. 140; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 2, S. 396.

²⁴ ЕСУМ, т. 5, с. 98-99, 152; ЭССЯ, т. 32, с. 113; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. III, с. 427, 453; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 419; H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch...*, S. 1228; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 3, s. 91-92; J. Pokorný, *Indogermanisches etymologisches...*, b. 2, s. 781-782; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 183.

²⁵ ЕСУМ, т. 3, с. 489, 505; ЭССЯ, т. 18, с. 93; В.И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 2, Санкт-Петербург – Москва 1905, с. 828; *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе награнічча*, т. 3, Мінск 1982, с. 57; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. II, с. 597; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 302; H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches*

Білорусі як архаїчних зон Східної Славії; українська назва річки **Мельня**, зумовлена значною кількістю млинів, розташованих на її берегах, має вторинне значення і належить до порівняно інноваційних ареалів.

Заслужують на пильну увагу межові діалекти, зокрема російсько-білоруські. Наприклад, співвідносний з дієсловом *motati (праслов. *motъ < *mesti < індоєвропейськ. *meц-, *meцə- ‘рухати’) праслов’янський іменник з суфіксом -olъ / -olъ на позначення об’єкта *motolъ / *motolъ відмічено сучасною російсько-білоруською ізоглосою. Це насамперед іменник у формі множини російськ. діал. **мотолы** ‘панчохи, зв’язані з конопляної пряжі, моту’ (прибайкальськ.) та білоруськ. гродненськ. **Мотоль** (озеро басейну Прип’яті, м. Гродно)²⁶, а також селище **Мотоль** Брестської області. Враховуючи, що частина Брестської області (Берестейщини) охоплює північ поліських українських говірок, можна вважати топонім **Мотоль** приналежністю також і української мови.

Механічне зарахування деяких українських діалектних слів до південноросійського наріччя спостерігаємо при аналізі рефлексів праслов’янськ. *ēd-men (< *jasti ‘їсти’ < *ēd-ti, *ēdmъ < праіндоєвропейськ. *ēd- / *ed-). В його структурі актуалізувався елемент ‘об’єкт дії’, що був успадкований праслов’янськ. *ēdmę, род. в. *ēdmene. У староруській мові XVI-XVII ст.ст. цей іменник у формі множини **ѣмена** набув значення ‘зерно, призначене для їжі і для корму худоби’, а за нового часу зустрічається лише в діалектах: російськ. діал. **ѣмены** (множ.) ‘зерна, залишені для прокорму людей та худоби’ (донськ., курськ., тверськ., костромськ., прибалт.), ємины ‘хліб’, **ѣмины** жін. р. множ. ‘те, що призначене для їжі’ (тверськ., псковськ.), **емья** ‘їжа’ (Новозибків, Сураж, Стародуб, Мглин), **емье** ‘їжа’ та білоруськ. діал. **ѣмь** ‘вживання в їжу, їжа’, **ѣма** ‘їстивне’, **ѣмя** ‘призначене для їжі’, ‘їжа, харч’, **ѣміна** ‘харчі’²⁷. Вказані Володимиром Далем історичні українські місцевості Брянщини, до яких належать ці слова, а також курські діалектні елементи, зафіксовані Федотом Філіним, можна, на нашу думку, також віднести і до українських діалектизмів.

Цінну інформацію одержуємо від прамовних українських рефлексів, що мають кореляти у давніх мовах. Наприклад, прамовний діалектизм українськ. бойківськ. **кринутися** ‘взятися, схопитися’, співвідносний з праслов’янськ. *kriti, *krętatī ‘бути в круговому русі, крутитися, насилу йти, зрушувати, скручувати’,

Wörterbuch..., S. 934-935; P. Skok, *Etimologijski rječnik*..., knj. 2, s. 444; F. Bezlaj, *Etimoloski slovar*..., t. II, 189; БЕР, т. III, s. 729-730; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch*..., B. 2, S. 284.

²⁶ ЕСУМ, т. 3, с. 520-521; ЭССЯ, т. 20, с. 49; М. Фасмер, *Этимологический словарь*..., с. 663-664; V. Machek, *Etymologický slovník*..., s. 306; H. Schuster-Šewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch*..., S. 956; P. Skok, *Etimologijski rječnik*..., knj. 2, s. 410-413; F. Bezlaj, *Etimoloski slovar*..., t. II, s. 197; J. Pokorný, *Indogermanisches etymologisches*..., B. 1, S. 732; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch*..., B. 2, S. 252.

²⁷ ЕСУМ, т. 2, с. 325; ЭССЯ, т. 6, с. 41, 53-54; В.И. Даль, *Толковый словарь*..., т. 1, с. 519; М. Фасмер, *Этимологический словарь*..., т. II, с. 18; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny*..., t. I, s. 569-570; V. Machek, *Etymologický slovník*..., s. 173; P. Skok, *Etimologijski rječnik*..., knj. 1, s. 776-777; F. Bezlaj, *Etimoloski slovar*..., t. I, s. 229; J. Pokorný, *Indogermanisches etymologisches*..., B. 1, S. 287-288.

утворено від дієслівної індоєвропейської праоснови *k_urī-ne- < *kert- ‘крутити, скручувати’. Серед давніх мов йому відповідають давньоруськ., русько-церковнослов’янськ. **крьнити, кренути** ‘купити, взяти; вкрасти’. Утворення *k^uī-ne- охопило ряд індоєвропейських мов: давньоіндійськ. kṛīṇāti ‘купувати’, грецьк. ἑρῶνμι ‘продавати (на вивіз)’, давньоіранськ. srenim ‘купувати’²⁸. Від прамови український діалектизм успадкував узагальнене значення руху, ускладнене елементами різкості та стрімкості.

Рефлекси праслов’янськ. *lěръ > **леп** знаходимо як в українських (‘нечистота на тілі, спітнілий бруд’, ‘лупа’ – житомирськ., кубанськ., західнополіськ.), так і в центральноболгарських діалектах: **л’опъ** – презирливе ‘велика нога’. Семантична відокремленість цих лексем пояснюється первинною семантикою вихідного дієслова праслов’янськ. *lєrati ‘обдирати, знімати оболонку’, що належало до гнізда праіндоєвропейськ. *lєr- ‘обдирати, обривати’. Важко погодитися з версією, згідно з якою українськ. **леп** виводиться з праслов’янськ. *lěръ, *lьръ (< *lьрѣti ‘липнути’), адже у південно- і західнослов’янських відповідниках є відсутніми елементи значення бруду, шаруватості, притаманних позначуванню об’єктам²⁹.

Мовна база праслов’янськ. *navěť / *navetъ – назви об’єкта дії, утвореної від *vejati (< праіндоєвропейськ. weik- ‘звиватися, дмухати’ або *uī-, *uei- ‘крутити, гнути’), також виявилася ширшою за східний ареал. Українськ. бойківськ. **навіть** ‘віха, мала смерічка як знак, що в даному місці не дозволяється пасти’ (пов’язане з **віть, витися**) та російськ. алтайськ. **навет** ‘тин (іноді обмазаний з одного боку глиною)’, забайкальськ. **наветь** ‘покрівля на чотирьох стовпах, без стінок, під якою зберігають домашній інвентар’ утворюють, на нашу думку, етимологічне гніздо з сербськ. **навет** ‘купа снігу, кучугур’ (Тупижниця, Милошак)³⁰. Розмаїття значень діалектизмів містить спільний елемент ‘об’єкт дії’, ‘те, що навіяно, покрито’. Їхня ізоглоса має південнослов’янсько-східнослов’янську конфігурацію з кінцевою точкою в алтайському діалектному ареалі.

Відголоски праслов’янськ. *č^blpti (або, за ЕСУМ, *č^blpti) ‘плести’, звідки пізніше ‘плестися (плентатися)’ і ‘плести (базікати)’, утворюють східно – західно-

²⁸ ЕСУМ, т. 3, с. 116-117; ЭССЯ, т. 12, с. 160-162; т. 13, с. 74-75; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, с. 392; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. III, s. 208-209; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 2, s. 191; БЕР, т. III, s. 2; J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches...*, B. 1, S. 287-288, 648.

²⁹ ЕСУМ, т. 3, с. 222-223; ЭССЯ, т. 14, с. 217-219, 224-225; Фасмер М., *Этимологический словарь...*, с. 484, 499; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. IV, s. 163-164, 275, 342; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 263; H. Schuster-Sewc, *Historisch-etymologisches Wörterbuch...*, S. 827; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 2, s. 297-298; F. Bezlaj, *Etimoloski slovar...*, t. II, s. 134; БЕР, т. III, s. 365-367; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 2, S. 403.

³⁰ ЕСУМ, т. 1, с. 406-407; т. 4, с. 16; ЭССЯ, т. 23, с. 230; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. I, с. 38; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 565-569, 678; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 3, s. 588-589, 600-601; БЕР, т. I, s. 158; J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches...*, S. 1120-1121.

слов'янську дієслівну ізоглоту: українськ. **човпти** (розмовн.) 'іти, важко переступаючи ногами', 'бити; повторювати, вивчаючи щось напам'ять; багато читати', житомирськ. **човпти** 'плентатися'; діал. 'розуміти', подільськ. **човпти** 'сваритися', білоруськ. **чаўпці** (Вітебськ) 'говорити нісенітницю, говорити те саме, товкти' та словацьк. діалектн. *čulpat* 'са 'плентатися, невпевнено ходити'. Їх вважають спорідненими з литовськ. *kilpoti* 'робити петлі, заплутуватися', латиськ. *ciļpiot* 'робити петлі; плести гачком'. Щодо походження праслов'янськ. *čьlpti існують дві точки зору: його виводять або з праіндоєвропейськ. *skelr-* 'різати, розколювати', або вважають, що ця праформа сягає праіндоєвропейськ. *k^hl̥r- / k^hl̥er- 'хапати'. В ракурсі індоєвропейської типології утворення більш пізнього значення 'розуміти' як розколу, розщеплення, проникнення (в об'єкт), так і 'розуміння', 'пізнання' як охоплення обидві гіпотези виглядають прийнятними³¹.

Щодо українськ. діал. **дара** 'дар', співвідносного зі старослов'янськ. **дара** 'милість', існує думка як про достатньо раннє, морфологічно досить цікаве утворення: його виводять з праслов'янськ. *dara, яке продовжує праіндоєвропейськ. *dōra (< *dō-, *dō-ц). Додамо також, що за структурою набутого значення українське **дара** демонструє об'єктність ('те, що дарують') і координує з грецьк. *δωρα* 'подарунок'³². Припускаємо, що українські та російські етимологи, які не вважали поморанське *dara* праслов'янським діалектизмом, могли перекласти вираз **b^ožō dara**, як і старослов'янське **дара божия** 'милість, милосердя (боже)'. Франтишек Славський, нагадавши поморанський текст Фрідріха Лоренца: **Zb^ožē je b^ožō dara** 'dar', тим самим дав нам підстави окреслити українсько-кашубську ізоглоту³³.

Також привертають увагу українські праслов'янські діалектизми, помічені **в усіх трьох ареалах** слов'янського мовного світу. Звернімося до українського прамовного діалектизму **ємний**. Як відомо, праіндоєвропейськ. *em- 'брати' зумовило появу праслов'янського дієслова *ęti, jьmъ, jьmati, яке, в свою чергу, мотивувало утворення прикметника праслов'янськ. *jьmьпъjь. Про роздвоєння семантики *jьmьпъjь свідчать його рефлексії у слов'янському діалектному світі: якщо у македонськ. діал. **емен** 'тихий, лагідний, безневинний', чеськ. jemný 'дрібний, тонкий, приємний, чуйний, ніжний', діалектн. літомишльськ. 'хвацький', словацьк. jemný 'дрібний, тонкий, приємний, ніжний', польськ. варшавськ. jemny, jamny 'хороший, м'який, приємний, добродушний', російськ. свердловськ. **имный** 'приручений, смирний, такий, якого легко впіймати (про свійсь-

³¹ ЕСУМ, т. 6, с. 337; ЭССЯ, т. 4, с. 143-144; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. I, s. 116; *Słownik prasłowiański*, Wrocław 1976, t. II, s. 222.

³² ЕСУМ, т. 2, с. 12; ЭССЯ, т. 4, с. 189; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. I, с. 484; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, t. I, s. 137; *Słownik prasłowiański*, t. II, s. 346-348; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 80; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 814.

³³ S. Ramult, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. i wstępem opatrzyła H. Horodyska, Kraków 1993, s. 61-62.

ких тварин)’ демонструється об’єктний зміст праформи, то в українському **ємний** ‘місткий, уклади́тий’ – суб’єктний (тобто ‘той, що приймає, містить у собі’)³⁴. Значення прикметника **ємний**, відмінне від інших слов’янських слів, дає підстави вважати його семантичним діалектизмом.

Помічено також утворення віддієслівних назв з актуалізованим значенням ‘процес’ або ‘результат дії’. Скажімо, староукраїнськ. закарпатськ. **ятя** ‘полон’, співвідносне зі словенськ. *jétye* ‘в’язниця’, чеськ. рідкісн. *jetí* ‘взяття’, давньоруськ., церковнослов’янськ. **ѣтикъ** ‘взяття в полон’, російськ. **ятие** ‘взяття, ловитва’, виводиться з праслов’янськ. **ętye* < **ęti* (**ǵtmō* < *īm-* ‘брати’ < праіндоєвропейськ. **em-* ‘тс.’)³⁵. Кореляти праслов’янськ. **ętye* утворюють дискретну південно – західно-східнослов’янську ізоглосу.

Загальнослов’янського поширення набули рефлексі прамовного **bajidlo* / **bajidľja*, похідного з суфіксом -*dl-* від основи дієслова **bajiti* (< праслов’янськ. **bajati* < праіндоєвропейськ. **bhā-*). Це (на жаль, відмічені обмеженою кількістю словників) словенськ. *bajilo* ‘чаклунство, змова’ (ім’я результату дії), староукраїнськ. **баиля**, **байля** ж.р. ‘знахарка, чаклунка’, українськ. лайливе **байло**, **байла** ‘ворожити’, російськ. **байло** ‘базіка’ (ім’я діяча). Тут диференціація значення **bhā-* перебуває в залежності від ареалу відмічених лексем³⁶.

Висновки та перспективи дослідження

1. Семантико-словотвірний аналіз праслов’янських діалектизмів, відмічених в українській мові, послужив базою для встановлення актуальних особливостей значеннєвої деривації даної групи праслов’янізмів.
2. Нами досліджено зосереджені здебільшого в діалектних зонах України праслов’янські рефлексі, що належать самостійним частинам мови: іменники, прикметники, дієслова, а також союз / частка **лише**.
3. Праіндоєвропейські корені, які лягли в основу утворення праслов’янських діалектизмів, мають дієслівний характер і позначають різні види фізичної дії (присвоєння / відторгнення, переміщення, деформації, поверхневої дії, стану), а також мовлення.
4. Праслов’янські девербативні іменники об’єднуються в семантичні групи назв осіб, представників флори та фауни, знарядь та місць праці, предметів

³⁴ ЕСУМ, т. 2, с. 296-297; ЭССЯ, т. 8, с. 224-225, 230; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. I, с. 311; т. II, с. 19, 128; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, т. I, s. 450-451; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 183-184; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 1, s. 716; F. Bezlaž, *Etimoloski slovar...*, т. II, 22; 229-230; БЕР, т. I, s. 494-495; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 124.

³⁵ ЕСУМ, т. 2, с. 296-297; ЭССЯ, т. 6, с. 73; т. 8, с. 224-225, 230; М. Фасмер, *Этимологический словарь...*, т. I, с. 311; т. II, с. 19, 128; Fr. Sławski, *Słownik etymologiczny...*, т. I, s. 450-451; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 183-184; P. Skok, *Etimologijski rječnik...*, knj. 1, s. 716; F. Bezlaž, *Etimoloski slovar...*, т. II, s. 22; 229-230; БЕР, т. I, s. 494-495; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 1, S. 124.

³⁶ ЕСУМ, т. 1, с. 117, 127; ЭССЯ, т. 1, с. 137, 144; *Słownik prasłowiański*, т. 1, s. 182; V. Machek, *Etymologický slovník...*, s. 22; A. Walde, *Vergleichendes Wörterbuch...*, B. 2, S. 123.

побуту, а також позначень стану та процесу дії. При формуванні віддієслівних імен твірні індоєвропейські праоснови активізували в своїй структурі елементи значення суб'єкта, його стану, об'єкта, знаряддя, рідше – результату, місця та виду дії.

5. Досліджені прикметники, мотивовані дієсловами впливу та стану, належать до оцінної групи лексики. Їхні основи містять актуалізовані елементи 'ознака за дією'. Зафіксована частка / союз **лише** являє собою застиглу форму порівняльного ступеня прикметника, який успадкував дієслівну основу відторгнення.
6. У східному ареалі слов'янських мов відмічено особливий зміст імен, які сягають індоєвропейських праоснов: якщо російські та українські рефлексии демонструють відносно схожі значення з розбіжностями на рівні модифікацій, то в білоруських діалектах спостерігаємо суттєві відмінності з більш глибокими семантичними трансформаціями (суб'єкт – об'єкт, знаряддя – об'єкт та ін.).
7. Проаналізовані дієслова – прамовні діалектизми позначають різні види переміщення, праці, фізичного впливу та стану. Їх визначаємо як похідні від індоєвропейських праоснов із семантикою різноманітних рухів та фізичного впливу: з'єднання, присвоєння, деформації. Ці основи зазнавали семантичного звуження з актуалізацією диференційних елементів значеннєвої структури.
8. Поширення праслов'янських діалектизмів української мови зосереджено переважно в буковинських, закарпатських, бойківських говірках, західнополіських, прикордонних із білоруськими, діалектах, у зонах, що межують з російськими брянськими, курськими, донськими діалектами.
9. Праслов'янські діалектизми представлено на карті Східної Славії ізоглосами, що охоплюють зони архаїки усіх трьох мов: тут бачимо три ізоглосних угруповання – українсько-білоруські, українсько-російські та українсько-білорусько-російські переривчасті ізоглоси.
10. Праслов'янські діалектизми української мови (та їхні кореляти) локалізуються переважно в рамках східнослов'янського континууму. Серед відповідників – архаїзми російські (крім уже згаданих прикордонних): північно-західні (псковські, новгородські, олонцькі, петрозаводські говірки), північно-центральні (вологдські, костромські, ярославські говірки), північно-східні (пермські, камські, в'ятські говірки) й східні (пензенські, самарські, саратовські говірки) з окремими крапковими зонами Південного Сибіру та Забайкалля. Наявність значно дистанційованих відповідників у межах Східної Славії має генетичне підґрунтя. У білоруській мові кореляти належать здебільшого північно-, середньо- та південно-східним поліським говіркам, схожість яких з українськими діалектизмами має переважно контактні причини.
11. Як видно з наведеного матеріалу, українсько-західнослов'янські ізоглоси представлено значно скромніше, ніж східнослов'янські, їхнє поширення обмежується острівними ареалами польської, кашубської, чеської, словацької...

кої мов. Відповідники українських праслов'янських діалектизмів серед південнослов'янських мов представлено одиничними лексемами, які також не мають великих ареалів (болгарська, сербська, словенська, македонська мови). Наявність співвідносних праслов'янських діалектизмів може свідчити про особливості прамовного діалектного ландшафту та міждіалектні контакти праслов'ян.

12. Виявлені кореляти праслов'янських діалектних елементів з давніми і сучасними балтійськими (литовськими, латиськими), германськими (німецькими, ісландськими), кельтськими (кімрськими, ірландськими), а також грецькими та латинськими етимологічно спорідненими словами можуть наблизити дослідників до розуміння взаємодії прамовних діалектів індоєвропейської сім'ї та міграції носіїв давніх мов.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ МОВ І ДІАЛЕКТІВ

Алтайськ. – алтайський, білоруськ. – білоруська, бойківськ. – бойківський, болгарськ. – болгарська, брестськ. – брестський, брянськ. – брянський, бук-овинськ. – буковинський, варшавськ. – варшавський, вологодськ. – вологодський, воронезьк. – воронезький, в'ятськ. – в'ятський, германськ. – германська, грецьк. – грецька, гродненськ. – гродненський, давньоісландськ. – давньоісландська, давньоруськ. – давньоруська, діал. – діалектне, донськ. – донський, закарпатськ. – закарпатський, західн. – західний, іркутськ. – іркутський, ісландськ. – ісландська, камськ. – камський, кімрськ. – кімрська, костромськ. – костромський, красноярськ. – красноярський, кубанськ. – кубанський, кузбаськ. – кузбаський, курськ. – курський, латиськ. – латиська, литовськ. – литовська, літомишльськ. – літомишльський, македонськ. – македонська, новгородськ. – новгородський, нововірхньонімецьк. – нововірхньонімецька, олонецьк. – олонецький, пензенськ. – пензенський, пермськ. – пермський, петрозаводськ. – петрозаводський, північно-західн. – північно-західний, подільськ. – подільський, польськ. – польська, праіндоєвропейськ. – праіндоєвропейська, праслов'янськ. – праслов'янська, прибайкальськ. – прибайкальський, прибалтійськ. – прибалтійський, ранньопраслов'янськ. – ранньопраслов'янська, рідкісн. – рідкісне, російськ. – російська, русько-церковнослов'янськ. – русько-церковнослов'янська, рязанськ. – рязанський, саратовськ. – саратовський, сербськ. – сербська, середньоірландськ. – середньоірландська, сибірськ. – сибірський, словенськ. – словенська, староруськ. – староруська, старослов'янськ. – старослов'янська, тверськ. – тверський, турівськ. – турівський, українськ. – українська, церковнослов'янськ. – церковнослов'янська, чеськ. – чеська, ярославськ. – ярославський.

References

- Bezljaj F., *Etimoloski slovar slovenskega jezika*, t. I-IV, Ljubljana 1976-2005.
- Bylgarski etimologichen rechnik, syst. V.I. Georgiev i dr., t. 1-8, Sofiya 1971-2017.
- Chernysh T.O., *Slov'yans'ka leksyka v istoriko-etimolohichnomu vysvitleni*, Kyiv 2003.
- Dal' V.I., *Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka*, t. 1-4, Moskva 1955.
- Etimologicheskyy slovar' slavyanskikh yazykov: Praslavyanskiy leksicheskiy fond*, t. 1-4, Moskva 1974-2018.
- Etimolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy*, t. 1-6, Kyiv 1982-2012.
- Fasmer M., *Etimologicheskyy slovar' russkogo yazyka*, t. 1-4, Moskva 1986.
- Kubryakova E.S., *Glagoly deystviya cherez ikh kognitivnye kharakteristiki*, [v:] *Logicheskyy analiz yazyka. Modeli deystviya*, Moskva 1992.
- Kurkina L.V., *Leksika kak istochnik rekonstruktsii dinamiki dialektnykh otnosheniy na karte praslavyanskogo yazyka*, [v:] *O semiotike i yeye issledovatele: Pamyati Margarity Ivanovny Lekomtsevoy*, Tartu 2019.
- Kurkina L.V., *Slavyanskoye slovo vo vremeni i prostranstve*, Moskva 2021.
- Machek V., *Etimologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957.
- Martynov V.V., *Semanticheskiye arhaizmy na yuzhnoslavyanskoy yazykovoy periferii*, [v:] *Arealnyye issledovaniya v yazykoznanii i etnografii*, Leningrad 1977.
- Nechytaylo I.M., *Istoriya i typolohiya praslavyanskikh deverbativiv*, Kyiv 2011.
- Pokorny J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, B. 1-2, Bern – München 1959-1965.
- Ramult S., *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. i wstępem opatrzyła H. Horodyska, Kraków 1993.
- Schuster-Šewc H., *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, Bautzen 1978.
- Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 1-4, Zagreb 1971-1974.
- Sławski Fr., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1-5, Kraków 1952-1982.
- Sloŭnik belaruskikh gavorak paŭnochna-zahodnyay Belarusi i yaye pagranichcha*, t. 1-5, Minsk 1979-1986.
- Slovar' russkikh narodnykh govorov*, vyp. 1-52, Leningrad – Sankt-Peterburg 1961-2023.
- Slovnyk ukrayins'koyi movy XVI – pershoi polovyny XVII st.*, vyp. 15, L'viv 2010.
- Słownik prasłowiański*, red. F. Sławski, t. 1-8, Wrocław 1974-2001.
- Sreznevskiy I.I., *Materialy dlya slovary drevnerusskogo yazyka*, t. 3, Sankt-Peterburg 1912.
- Trubachev O.N., *O praslavyanskikh leksicheskikh dialektizmax serbo-luzhitskikh yazykov*, [v:] *Serbo-luzhitskiy lingvisticheskiy sbornik*, Moskva 1963.
- Trubachev O.N., *Praslavyanskoye leksicheskoye nasledie i drevnerusskaya leksika dopismennogo perioda*, [v:] *Etimologiya. 1991-1993*, Moskva 1994.
- Trubachev O.N., *Regionalizmy russkoy leksiki na fone ucheniya o praslavyanskom leksicheskome dialektizme*, [v:] *Russkaya regional'naya leksika XI-XVII vv.*, Moskva 1987.
- Varbot J.J., *Praslavyanskiye dialektizmy, gapaksy slavyanskikh yazykov i odnositelnaya khronologiya leksiki rekonstruiyemogo praslavyanskogo leksicheskogo fonda*, [v:] *Slavyanskoye yazykoznanie. Doklady rossiyskoy delegatsii. XVI Mezhdunarodnyy s'ezd slavistov*, Moskva 2018.
- Varbot J.J., *Russkiye dialektnyye dopolneniya k praslavyanskim rekonstruktsiyam i etimologiyam*, [v:] *Dzieje Słowian w świetle leksyki. Pamięci Profesora Franciszka Sławskiego*, Kraków 2002.

Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy, Kyiv 2005.

Vendina T.I., *K probleme tsentral'nogo i marginal'nogo arealov Slavii*, „Voprosy yazykozna-niya” 1997, № 2.

Vendina T.I., *Obschslavyanskiy lingvisticheskiy atlas i lingvisticheskaya geografiya*, [v:] *Slavyanskoye yazykoznanie. XII Mezhdunarodnyy s'ezd slavistov*, Moskva 1998.

Walde A., *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*, ed. by Julius Pokorny vol. 1-3, Berlin 1927-1932 (reprint 1973).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Ірина Нечитайло – доктор філологічних наук, професор, Київський національний лінгвістичний університет, професор кафедри східної і слов'янської філології. **Публікації останніх років:** **книга:** *Історія і типологія праслов'янських девербативів*, Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2011. **Статті:** *Індоевропейський арктикль і семантична реконструкція*, „Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ” 2016, вип. 32, с. 94-97; *Діалектні архаїзми Македонії в загальнослов'янській ретроспективі*, „Studia Slawistyczne. Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa” 2017, vol. 4, s. 263-270; *Феномен праслов'янського діалектизму в порівняльно-історичній парадигмі*, «Система і структура східнослов'янських мов» 2017, вип. 12, с. 48-59; *Динаміка семантичних змін праслов'янського дієслова на українському ґрунті*, „Плугатар мовознавчої ниви”, Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго 2019, с. 56-63; *Кореляти праслов'янських potina loci в сучасних діалектах*, „Ad orbem per linguas”, Київ: Видавничий центр КНЛУ 2021, с. 260-262; *Біля витоків східнослов'янської етимології*, «Лінгвістичні дослідження» 2021, вип. 54, т. II, с. 3-12.

ORCID: 0000-0001-8595-5874

Email: vnech@i.com.ua